

KAREL ČAPEK - BÍLÁ NEMOC

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr:

drama (divadelní hra) na pomezí činohry* a tragédie*

Vznik díla a literární směr:

premiéra r. 1937 – pozdní fáze autorovy tvorby; patří k jeho dílům s protiválečnou a protinacistickou tematikou; české meziválečné drama*/demokratický proud*

Sl. zásoba, figury a tropy:

spisovný jazyk + bohatá sl. zásoba (typický Čapkův styl); lék. terminologie (v latině); emotivní výrazy; cizojaz. výrazy (z něm., angl. i fr.); FIGURY: apoziopeze – tj. nedokončené věty (*jinak bych nemohl vést...*); řeč. otázky (*Vy na tom trváte?*); TROPY: přirovnání*; alegorie* (Maršál = A.Hitler, Maršálova země = nacist. Německo, malá bezmocná země = Českosl., bílá nemoc = Velká hosp. krize 30.let/úpadek/rozvrát společnosti/nacismus)

Stylistická charakteristika textu:

text srozumitelný a pochopitelný; převažují stručné a živé dialogy, doplněné scénickými poznámkami (*Jde ke stolu...*); místy monolog; méně charakter. postav; výrazná gradace děje; protiklady (válka X mír, nemoc X lék)

Postavy:

MARŠÁL: podobnost s A. Hitlerem; válekytčivý diktátor; cílevědomý, autoritářský, povýšený, násilnický a lhostejný ke starým a nemocným; umí manipulovat s davem a strhnout ho na svou stranu; k rozumu přichází až v závěru hry; DR. GALÉN: Čapkovy autobiografické prvky, viz jeho odpor k násilí; vynálezce léku proti bílé nemoci; osamělý humanista; upřímný, skromný a idealistický, ale naivní; statečný, tvrdohlavý, zdánlivě bezbranný; k prosazení svého potřebuje silný nástroj; BARON KRUG: majitel zbrojních závodů – na válce vydělává; bohatý a vlivný, ale pod vlivem Maršála; DVORNÍ RADA DR. SIGELIUS: ředitel Lilienthalovy kliniky; chvástavý a prospěchářský; lékařem je spíše pro slávu než kvůli pomoci potřebným; podporuje válku; MALOMOČNÍ: lidé, kteří onemocněli bílou nemocí; 1. a 2. ASISTENT: asistenti v nemocnici; PROFESOR! provázení jako návštěva v nemocnici; OTEC: chamtivý; nejdříve se nemocí bojí, ale když ho díky ní povýší (jeho předchůdce na ni zemře), vadit mu přestane; pozice feditele si cení víc, než života své ženy; MATKA: hodná žena, která onemocní; SYN: zfanatizovaný; je pro válku; na konci v davu rozdupe protilek; DCERA: bílou nemoc vítá, protože díky ní roste počet prac. míst; MARŠÁLOVA DCERA: hodná; přemlouvá otce ke splnění Galénovy podmínky, bojí se o něj; SYN BARONA KRUGA; aj.

Děj:

I. AKT: tři malomocní se baví o rozšíření nové nákyzy tzv. “bílou nemocí” (podle jednoho z příznaků - bílé skvrny na kůži) → Dvorní rada ujišťuje novináře, že se pracuje na objevení léku → přichází za ním jakýsi doktor Galén a tvrdí, že lék má, odmítá ho ale prozradit a prosazuje si, že bude pacienty léčit jen on sám (na pokoji č. 13), a to jen ty nejdůležitější → začíná úspěšně léčit; o nemocí mezitím mluví rodina - matka s otcem se baví o rozšíření nemoci → otec se rozčiluje, dcera je naopak ráda, že nemoc nákazou starších vlastně dělá místo mladým, syn s ní souhlasí; Dvorní rada provádí profesory po nemocnici → 2. asistent chce, aby Galén léčil jeho matku - neúspěšně → jeden z profesorů zná někoho, kdo by za léčbu u Galéna zaplatil jmění, ale musel by být na pokoji s chudými → nemocnici navštěvuje Maršál → spousta novinářů → Galén prohlašuje, že lék zná pouze on, ale prozradí ho jen tomu státu, který se nebude účastnit války (chce slib míru od všech zemí); **II. AKT:** otec rodiny oslavuje, že získal vyšší pozici, chce válku a raduje se ze svého vydělku → matka je zdrzenlivější → otec přichází na to, že onemocněla → dostanou se ke Galénovi → ten ale léčí jen ty nejdůležitější → otec se nové pozice nechce vzdát, a tak odcházejí s nepořizenu; Maršálův přítel baron Krüg zjišťuje, že se také nakazil → Galén ho pozná, jak se u něj v ordinaci vydává za žebráka, a odmítá ho léčit, dokud nezastaví zbrojení → b. Krüg na audienci u Maršála žádá o zastavení příprav k válce → odmítnut → Maršál nabízí Galénovi výhody a dává mu rozkaz k léčbě b. Krüga → Galén odmítá → Maršál obhajuje válčení → chce nechat Galéna odvést, oba se ale náhle dozvídají o sebevraždě b. Krüga; **III. AKT:** Maršál se rozhoduje o válce či míru → přípravy na válku nakonec pokračují → Maršál z balkónu svého paláce pronáší ke zfanatizovanému davu plamenný projev a zahajuje válku → zjišťuje, že i on je nakažen → nepřátelské státy navíc kladou silný odpor (velké ztráty) → nakonec souhlasí s tím, že zastaví válku, pokud ho Galén vyléčí → Galén spěchá do paláce skrz dav lidí a zároveň volá po míru → je ušlapán a všechny jeho léky rozdupány → zfanatizovaný válekytčivý dav se dál valí k paláci a provolává Maršálovi slávu

Kompozice:

chronologická, místy i paralelní (více dějových linií); dílo je členěno na předmluvu (komentář autora ke vzniku hry) a 3 akty (jednání) - I. AKT: DVORNÍ RADA; II. AKT: BARON KRUG; III. AKT: MARŠÁL → akty dále rozděleny na celkem 14 obrazů

Prostor a čas:

smyšlená země (podobnost s nacist. Německem) - Lilienthalova klinika, Maršálova pracovna, ordinace Dr. Galéna, pokoj rodiny, aj.; blíže neurčeny čas před vypuknutím ozbrojeného konfliktu (podobnost s obdobím před 2. světovou válkou) - autora současnost

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.):

Hitler se stává předsedou NSDAP (1921); krach na newyor. burze (1929) → Velká hospod. krize (až do konce 30. let) má celosvět. následky (chudoba, radikalizace spol.); Hitler něm. kancléřem (1933); Edvard Beneš druhým čs. prezidentem (1935); Německo obsazuje demilitarizované Porýní (1936)

Kontext dalších druhů umění:

avantgarda - kulturní a uměl. hnutí 1. pol. 20. stol. zahrnující řadu proudů v různých oblastech umění; MALBA: surrealismus (Jindřich Štyrský, Salvador Dalí); ARCHITEKTURA: funkcionalismus (vila Tugendhat (Brno)), art deco (Hotel Alcron (Praha)); HUDBA: modernismus (Bohuslav Martinů), v USA jazz nebo swing

AUTOR - život autora:

Karel Čapek (1890-1938) – jeden z nejslavnějších českých spisovatelů, světoznámý dramatik, prozaik, novinář, překladatel, cestovatel, fotograf, filozof a předchůdce moderního žánru sci-fi; nar. v Malých Svatoňovicích (otec lékař) → gymnázium v Hr. Králové (protirakouský spolek) → Brno a Praha → r. 1915 konec studia na FF UK → studia v Berlíně a Paříži → nemoc → zahajuje lit. tvorbu → nenarukoval do 1. sv. války (přesto ho silně ovlivnila) → od r. 1917 vychovatelem ve šlechtické rodině → novinářem v Národních listech, od r. 1921 v Lidových novinách → dramaturgem ve Vinohradském divadle a předsedou PEN klubu* → svatba s Olgou Scheinpfugovou (1935) → r. 1938 pocítil velké rozhořčení nad Mnichovskou dohodou a varuje před válkou vedenou nacisty → odchází do ústraní (Stará Huť u Dobříše) → odmítá emigraci → umírá na zápal plic těsně před zatčením gestapem za svá protiválečná díla; ZAJÍMAVOSTI: založil tzv. pátéčnický*; jako první na světě použil slovo robot (v díle R.U.R.), které vymyslel jeho bratr Josef; jako přesvědčený demokrat odmítal násilí a podporoval Hrad (TGM); byl 7x za sebou nominován na Nobelovu cenu za lit.

Vlivy na dané dílo:

obava z války; demokrat. smýšlení; pacifismus; 1. sv. válka; vznik a nárůst němec. nacismu a autorova obava z něj; španěl. obč. válka (1936-1939); dohoda mezi nac. Něm., fašist. Itálií a Japonskem; ostrá rétorika Něm. vůči Čs.

Další autorova tvorba:

tvoril prózu, divadelní hry (dramata), cestopisy, knížky pro děti, knihy se zahradnickou tematikou, ale i politická díla, filozof. texty, fejetony a překlady; PRÓZA: *Továrna na absolutno* (1922; antiutopický román o revolučním vynálezu, který je dokonalým zdrojem energie, ale uvolňuje i všemocné “absolutno”, které začne ovládat lidstvo), *Krakatit* (1924; další román o zneužití vědy – tentokrát o vynálezu trhaviny schopné zmítnout celý svět), *Povídky z jedné a druhé kapsy* (1929; detektivní povídky), *Hordubal* (1933), *Válka s mlky* (1936; protiválečně/protinacisticky laděný antiutopický sci-fi román o odlidštěné společnosti a o rozšíření obřích mlouk po celém světě (=alegorie na rozpínavost nacistického Německa)); DRAMA: *Loupežník* (1920), *R.U.R.* (1920; slavné vědeckofantastické drama o robotech, umělé inteligenci a jejím nebezpečí pro lidstvo), *Ze života hmyzu* (1921; zvířecí alegorie na lidskou společnost a lidské charaktery vytvořené spolu s bratrem Josefem), *Věc Makropulos* (1922; hra s tematikou nesmrtnosti), *Matka* (1938; protiválečná hra z prostředí španělské obč. války); PRO DĚTI: *Dášeňka* (1938; spolu s br. Josefem); ZAHRADEK: *Zahradníkův rok* (1929); POLITICKÁ DÍLA: *Hovory s T.G.M.*; CESTOPISY: *Italské listy*, *Anglické listy*; *Vlét do Španěl*; *Cesta na sever*

Inspirace daným literárním dílem (film, dramtizace, aj.):

FILM: *Bílá nemoc* (čs. film; 1937) - režie a hl. role dr. Galéna: Hugo Haas

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:

dílo utvrdilo Čapkovu velkou popularitu v Československu i ve světě, bylo ale také jedním z důvodů plánovaného zatčení gestapem (zemřel o pár měsíců dříve), a to kvůli svému protinacist. vyznění → hra byla přeložena do řady cizích jazyků a dnes je vnímána jako jedno z autorových vrcholných děl

Aktuálnost tématu a zpracování díla:

obrovská moc zfanatizovaných davů a promyšlené manipulace může být velice aktuálním tématem i dnes

MARŠÁL: – – – Poslyšte, vy s tím vaším mírem: proč, jakým právem to vlastně děláte? Řekněte, je vám to... uloženo?

DR. GALÉN: Já nerozumím prosím.

MARŠÁL (tíše): Clověče, mate... vyšší poslání?

DR. GALÉN: Ne, vůbec ne. Já jenom jako obvyklej člověk, že ano...

MARŠÁL: Pak to nesmíte dělat, doktore. Musí být vyšší poslání... Musí být vyšší vůle, která nás řídí –

DR. GALÉN: Cí vůle?

MARŠÁL: Bůh. Já jsem pověřen bohem, člověče; jinak bych nemohl vést...

DR. GALÉN: To teda... musíte vést tu válku?

MARŠÁL: Ano. Ve jménu národa –

DR. GALÉN: – jehož děti padnou v boji –

MARŠÁL: – a dobudou vítězství. Ve jménu národa –

DR. GALÉN: – jehož otcové a matky zájdou malomocenstvím –

MARŠÁL (vstane): Na těch nemám tolik zájmu, doktore. Z těch už vojáci nebudou. Nevím, proč jsem vás ještě nedal zatknout.

DR. GALÉN (vstane): Vaše Excellence poroučí –

MARŠÁL: Vy uzdravíte barona Krüga. Vlast ho potřebuje.

DR. GALÉN: Tak já tedy... Tak jen ať pan baron ke mně přijde, že ano...

MARŠÁL: – a přistoupí na vaší nemožnou podmínku, ne?

DR. GALÉN: Ano, Vaše Excellence. Až splní tu... nemožnou podmínku.

MARŠÁL: Vy na tom trváte? Pak ovšem – (Jde ke stolu. Vtom cinkne telefon. Maršál zvedne sluchátko.) – Ano, osobně. – – – Jak? – Ano, slyším. – A je – Kdy se to stalo? – Ano. Tak děkuju. (Položí sluchátko. Chraptivě:) Můžete jít. Chválabohu před pěti minutami... se baron Krüg zastřílil.

Opona

Inscenace:

divadelní inscenace tohoto díla proběhly v mnoha čes. divadlech, včetně ND v Praze

Význam sdělení (hlavní témata, myšlenky a motivy):

varování před nacismem, nacistickým Německem a válečným konfliktem (2. světovou válkou); nesmyslnost války; MOTIVY: válka, mír, nemoc, lék, diktatura, fanatismus, národ, strach

Zákl. principy fungování společnosti v dané době:

po r. 1918 rozvoj podniků i živnostníků → po r. 1929 celosvět. hospodářský kolaps → ve 30. letech chudoba, radikalizace, nacionalistická hnutí, obavy z možného ozbrojeného konfliktu

Kontext literárního vývoje:

české meziválečné drama* (Vladislav Vančura (*Jezero Ukereve*) nebo Jiří Voskovec & Jan Werich (*Balada z hadrů*)); česká mezivál. próza (Eduard Bass (*Klapzubova jedenáctka*), Karel Poláček (*Podzemní město*) či Vl. Vančura (*Tři feky*)); v zahraničí např. tzv. ztracená generace - Ernest Hemingway (*Komu zvoni hrana*) nebo Erich Maria Remarque (*Tři kamarádi*)

Vlivy na jeho další tvorbu:

demokrat. smýšlení (podpora Hradu); odpor k násilí (od 1. sv. války); nesouhlas s Mnichov. dohodou; kritika nacismu; záliba v katastrof. a futuristických tématech; obliba cestování a přírody; pragmatismus*

české meziválečné drama - česká dramatická (divadelní) tvorba mezi 1. a 2. svět. válkou; od r. 1925 fungovalo Osvobozené divadlo (Emil František Burian); autory divadelních her byli v tomto období např. K. Čapek, Vladislav Vančura (*Jezero Ukereve*), ale také duo Jiří Voskovec & Jan Werich (*Balada z hadrů*), později i Vítězslav Nezval **pátéčníci** - skupina prvorepublikových politických a uměleckých osobností, kteří se každý pátek scházeli v Čapkově vile na Vinohradech; ČLENOVÉ: Tomáš Garrigue Masaryk, Jan Masaryk, Josef Čapek, Ferdinand Peroutka, Eduard Bass, Karel Poláček, Edvard Beneš, Vladislav Vančura, aj.; ZAKLADATEL: Karel Čapek **PEN club** - celosvět. sdružení spisovatelů, novinářů a vydavatelů; nejstarší světová organizace na ochranu lids. práv, která propaguje spolupráci mezi všemi spisovateli; zal. r. 1921 v Londýně; 1. předsedou John Galsworthy; jedním z prvních členů George Bernard Shaw; prvním čes. členem Alois Jirásek (1923) a 1. čes. předsedou K. Čapek **činohra** - dramatický žánr, ve kterém se narodil třeba od baletu nebo opery mluví a jedná **tragédie** - dramatická forma s významným obsahem a tragickým pojetím **demokratický proud** - zpravida tzv. pragmatistů* shromáždění od 20. let 20. stol. kolem Lidových novin; ČLENOVÉ: bratři Čapkové, Karel Poláček, Eduard Bass, aj.; ZNAKY: propagace humanismu, svobody názorů a objektivity **alegorie (jinotaj)** - vyprávění fiktivního příběhu, který je přitom zjevně inspirován realitou **pragmatismus** - filozof. směr; ZNAK: nejdůležitější je praktický účinek; „*Pravdive je to, co je užitečné.*“; VLIV NA: T.G.M. → od něj na K. Čapka, Ferdinanda Peroutku, aj. **přirovnání** - pojmenování na základě srovnání či podobnosti dvou subjektů (*studené jako mramor*); často využívá nadsázku (vědomé přehánění)